

KITEKINTÉS

A 14. SKANDINÁV KÖNYVTÁRÜGYI TALÁLKOZÓ

ORBÁN ÉVA

„Négy nap vastag unalom” – gondolta *Tage Draebye*, amikor a repülő elindult Stockholm felé. Kellemes meglepetés érte, mert a találkozón, melyen 450 szakember vett részt, a megszokottól eltérően „történt valami”. Négy nap alatt húsz témát vitattak meg, mégis maradt idejük arra, hogy az öt kis ország számára létfontosságú együttműködés formálódó szervezeti kereteit személyes, szakmai kapcsolatok lendületével töltsék meg. Sőt, játékra is! Sajnos a találkozó alaphangulatát megadó non-sense verseket nem idézhetjük, amiket az „aktivizáló kultúrpolitika” jegyében maguk a könyvtárosok írtak, így be kell érünk azzal, hogy felvillantunk néhányat azon régi és új ideák közül, melyeket ezen a nyüzsgő piacon (elő)adtak és (át)vettek.

Modern tendencia, hogy a kultúra egyes elemeivel kapcsolatban különböző politikákról beszélnek. Van információ-, kommunikációs, kiadás-, oktatás- tájékoztatás és még ki-tudná-mind-felsorolni-milyen politika. Ezek mögött természetesen egymástól elhatárolódó intézmények állnak. Egyre komolyabb gondot jelent az összes tényezőt koordináló intézmény, e bonyolult háló rezdüléseire érzékenyen reagáló egységes koncepció, „politika” hiánya. Egyrészt ez a bizonytalanság érezhető a hozzászólások háttérében, másrészt az a közös meggyőződés, hogy a legtágabban értelmezett információáramlás tökéletesítése lehetetlen egységes nemzeti információs politika és a demokratikus elvek érvényesítése nélkül.

Jurid Varsi (Norvégia)¹ is ilyen szellemben fogalmazta meg az információs politika lényegét. Az információáradatban csak kevesen „lubickolnak”. A többség még a mindennapi élethez szükséges ismeretek megszerzésére, kiválasztására sem képes. A demokrácia alapja, hogy mindenkinek lehetőséget ad a beleszólásra, így a társadalomra hárul annak felelőssége, hogy megtalálja az egy adott problémában érdekeltet, és érthető, „emészthető” formában biztosítsa számukra a döntéshez szükséges információkat. (A norvég statisztikai hivatal 1978-as felmérése kimutatta, hogy a használók 60%-a azt igényli: a könyvtár ne csak gyűjtse és feltárja a hivatalos dokumentumokat, hanem tájékoztatást, további eligazítást adjon a közügyek alakulásáról, adatok, határozatok, jegyzőkönyvek stb. lelőhelyéről.) A közművelődési könyvtárakban – ennek megfelelően – a jelenlegi

struktúra megőrzésével javítani kell az általános tájékoztatás színvonalát. Az izlandiak a fenti célok eléréséhez az országos információs hálózat kiépítését tartják szükségesnek. 1976-ban határoztak egy hét fős információs állandó bizottság létrehozásáról, melynek feladata a tudomány, a felsőoktatás és a műszaki-gazdasági szektor információellátásának fejlesztése. Az első lépés ebben az irányban az egyesített állományú nemzeti-egyetemi könyvtár építése Reykjavikban. Ugyanebben az évben a könyvtári törvény rendelkezett a regionális központok létesítéséről is, és kimondta, hogy minden kórházban, árvaházban, szociális otthonban és börtönben könyvtárat kell működtetni. *Ragnarsson*² figyelmeztet arra, hogy a szolgáltatások fejlesztésével párhuzamosan a használók képzésére is nagy súlyt kell helyezni, hiszen az ő tájékozatlanságuk a fő oka annak, hogy a könyvtárak presztízse kicsi, és joggal féltik az információközvetítésben betöltött vezető szerepüket. Hasonló kérdést vet fel a finn hozzászóló³, amikor azt boncolgatja, hogy beleszólhatnak-e a könyvtárak a nemzeti információs politika alakulásába. Tisztjükben egyelőre megerősítette őket a Tudományos Tanács 1980-as programja, mely azon túl, hogy a rendszer kiépítését szorgalmazza, az anyagi fedezetről is gondoskodik.

A társadalmi igények és a gazdaság sokirányú nyomása alatt Dániában új könyvtári törvénnyé kristályosodnak a változások. A háttérben jól kitapintható néhány tényező. A hetvenes évek második felét jellemző gazdasági recesszió okozta áremelkedés, a nagy befektetéseket igénylő számítógépesítés egyre nehezebbé teszi az eddig állami, helyi fenntartású könyvtárak helyzetét. A kultúrpolitikai célok elérése, a szolgáltatások színvonalának fenntartása, emelése csak a források ésszerűbb felhasználásával, ez pedig szorosabb együttműködéssel (az irányítás centralizálásával, és a munka „decentralizálásával”) lehetséges. Az 1981-ben bevezetendő törvény először beszél egységes könyvtári rendszerről, amely egyaránt vonatkozik minden könyvtártípusra, és ezek élére egy közös irányító szervet nevez ki. E Könyvtári Tanács feladata a nyilvános könyvtárakat érintő általános problémák megoldása. (Pl. a könyvtártípusok funkcióinak, munkájának ésszerű elosztása; kölcsönző központ létrehozása, mely a könyvtári hálózat minden pontján, valamennyi állampolgár számára biztosítja a hazai vagy külföldi gyűjteményekben meglévő anyaghoz való hozzáférést, és előállítja az ehhez szükséges segédeszközöket, vállalja a kölcsönzéssel kapcsolatos módszertani útmutatást; a nemzeti bibliográfiai munkálatok megszervezése stb.)

A törvény ugyanakkor az egyes könyvtártípusokra vonatkozó részeket is tartalmaz. A közművelődési könyvtárak esetében csak az 1964 óta végbement változások megerősítéséről van szó az alábbi intézkedések esetében: 1) Minden megyében irányító, nyilvántartó, koordináló funkciójú regionális központot kell működtetni. 2) Minimum-szintek megállapításával biztosítandó a könyvtári ellátás színvonalának egyenletessége. 3) Két éven belül minden helységben főfoglalkozású, képzett könyvtáros vezessen egy hosszú nyitvatartású könyvtárat. 4) Minden könyvtár működjön információs központként, mely közvetíti az állami és helyi vezetés által létrehozott dokumentumokat, helytörténeti gyűjteményt alakít ki, folyamatos propagandával formálja a felnőttek és gyerekek információs igényeit. Az iskolai könyvtárak jelentős állománnyal rendelkeznek, és forgalmuk sem elhanyagolható. Ezért sem mellékes, hogy a törvény rájuk is kiterjedjen, és kötelezze az iskolai könyvtárakat a közművelődési könyvtárak katalogizálási és osztályozási gyakor-

latának követésére, hisz enélkül ez az állomány elvész a könyvtári rendszer számára. Az elemi iskolák kivételével ugyanakkor még sok helyen nem megoldott a tanítás-tanulás információellátása. Az új törvény minden gimnáziumot, szakiskolát, népfőiskolát stb. kötelez eme alapfunkció teljesítésére, akár saját könyvtár, akár valamely közművelődési vagy szakkönyvtár szolgáltatásainak segítségével. A hagyományos és nem hagyományos oktatási segédeszközök kölcsönzését a regionális központokhoz szorosan kapcsolódó médiatárakkal kívánják megoldani. A szakkönyvtárügyben jóval nagyobb változtatásokra van szükség. A fő feladat a koordináció, a hálózaton kívüli szakkönyvtárak kapcsolása egy-egy egyetemi könyvtárhoz, melynek fő tevékenysége a gyűjtőkori kooperáció megvalósítása.⁴

Mind a törvények, mind az információáramlás demokratizálását célzó fejtegetések érintettek néhány, a számítógépes visszakereső rendszerekkel kapcsolatos problémát.

A skandináv törvények értelmében a könyvtári szolgáltatások ingyenesek. A gépesítés azonban olyan költségeket eredményez, amelyek az ingyenesség elvének fenntartását lehetetlenné teszik. A legnagyobb (és csak kompromisszummal áthidalható) probléma, hogy bár a gépesítés vitathatatlanul emeli a szolgáltatások színvonalát, az ezekért kért térítés éppen azok számára elérhetetlen, akik egyébként is hátrányos helyzetben vannak. Az informálság terén ennek következtében jelentkező „Máté-effektus” nem egyeztethető össze a fentebb hangoztatott demokratikus elvekkel. Nem kétséges, hogy egyetlen ország (intézmény) sincs olyan jó helyzetben, hogy az esetleg több ezer dolláros adatbázisra épülő számítógépes szolgáltatásokat ingyen nyújthassa. Még nyitott kérdés, hogy sikerül-e differenciáltan és méltányosan kialakítani a térítés mértékét.

*Olga Porotnikoff*⁵ (Dánia) egy másik veszélyre hívja fel a figyelmet. A gépesített rendszerekben dolgozók egyetlen szűk munkamozzanatba „beleszorítva” elvesztik áttekintésüket az egész rendszer felett, és egyre kevesebb lesz a beleszólásuk az őket is érintő szakmai döntésekbe. A számítógép oly mértékben ronthatja közérzetüket, a munkahelyi légkört, hogy ezt már nem ellensúlyozza a használók megelégedettsége. Arra kell törekedni a munkaszervezésben, hogy a könyvtárosok legalább egy teljes munkafolyamat gazdái lehessenek.

A harmadik kérdéskör a kartotékos, mikrofilmes, mágnesszalagos személyi nyilvántartások titkossága. Nagy port vert fel néhány nyomozás, melyek során a rendőrség egy bombatámadás, illetve egy kloroformos gyilkosság után tudakozódva, könyvtáraktól kért információt arról, hogy bizonyos személyek mit olvastak, és egy könyvet kik kölcsönöztek az adott időszakban. A közvélemény ezt a személyi jogok megsértésének érezte. A mágneses adathordozók itt segíthetnek, hiszen azonnal törölhető a személyi adatok mezője, amint a könyv visszakerül a könyvtárba. (Egyébként Dániában a személyi nyilvántartások titkosságára vonatkozó 1978-as rendelet hatálya kiterjed a könyvtárak kölcsönzési regisztereire is.)⁶

Az eddig ismertetett hozzászólások a könyvtárügyet az információs politika szögéből vizsgálták. *Vagn Steen*⁷, a találkozó egyik meghatározó egyénisége, a könyvtárakat a társadalompolitika részét képező kultúrpolitikába ágyazza, és a következő négy modellt ismerteti:

1. Hagyományos politika: kész terméket szolgáltat fizetés ellenében annak, aki ezt igényli.
2. Nyitott politika: elmegy azokhoz is (szubkultúrák, hátrányos helyzetűek), akik maguktól nem keresik a művelődési alkalmakat.
3. Az aktivizáló politika értelmében a kliensek addig nem juthatnak túl egy ponton, míg maguk is aktív részt nem vállalnak körülményeik feltárásában és megváltoztatásában.
4. A jövő (megálmodott) politikája olyan milió kiépítésére törekszik, melyben az emberek egymást segítik és nem sok szükségük van egy kívülről rájuk kényszerített társadalmi rendszerre.

A kölcsönző jön, keres magának egy jó könyvet és hazaviszi.

A kölcsönzőt „beszippantja” a könyvtár, legyen bár munkahelyén, börtönben, kórházban, vagy egy olyan szubkultúra részese, mely nem ismeri a könyvtárat.

A használók maguk írnak, esetleg egy könyv vagy a könyvtáros hatására, otthon vagy a könyvtár egyik zugában.

A használó olyan milióban él, mely segíti az önkifejezést, táplálja a szavak művészetét, és nemcsak a kiváltságosoktól megmaradt kultúramorzskákat kapja.

A „vízió” mögött az a félelem húzódik meg, hogy a technikai fejlődés egy olyan technokrata modell szinte észrevétlen kialakulását is lehetővé teszi, melyben a demokrácia, az emberség szertefoszlik. A könyvtárak szerepe különösen nagy ennek megelőzésében, hiszen az egyes közösségek kulturális alapjának 70–100%-át használják fel. Éppen mert ilyen nagyarányú támogatásban részesülnek kötelesek a késztermékek „árusítását” felváltani olyan munkaformákkal, amelyek vonzóvá teszik a könyvtárat az 50% körüli nem-használó szemében is. Így érhető el, hogy az egész személyiség léphessen kapcsolatba a társadalom egészével, szabad, élményekben és kifejezésben gazdag légkör alakuljon ki. A nyelv, a szavak művészete mind az egyén kibontakozásának, mind a nemzeti kisebbségek jó közérzetének előfeltétele.

Az információ jelentőségének növekedésével a könyvtárak szerepe is megváltozott. Nem pallérozott elmék csendes birodalma többé, hanem a gazdasági, műszaki, társadalmi fejlődés részese, és mint ilyen, nem marad érintetlen a nemzeti, nemzetközi válságoktól, feszültségektől sem. A könyvtárpolitikusok talán csak most döbbennek rá; mekkora felelősség nehezedik vállukra. Ezért érezhető a (néha elkeseredett) igyekezet a „politikák” szövevényének felfejtésére, a vállalható alternatíva megtalálására. Ezek a feszültségek tették „egészen különössé” ezt a találkozót a kétkedő *Tage Draebye* számára, és ezek miatt izgalmas, hogy a következő időszakban sikerül-e a skandináv államoknak könyvtári rendszerüket a találkozón megálmodott képre formálni? Az esélyeket latolgatva elgondolkodtató *Vagn Steen* talányos verse: „Megfogd bár a madarat, röpte lépre nem akad...”

IRODALOM

1. VARSÍ, Jurid: Bibliotekerne som ledd i en nasjonal informasjonspolitik. Norge. = Bok og Bibliotek. 47.vol. 1980. 6.no. 430–432.p.
2. RAGNARSSON, Thorir: Bibliotekerne som ledd i en nasjonal informasjonspolitik. Island. = Bok og Bibliotek. 47.vol. 1980. 6.no. 433–437.p.